

Labirintul Crimeii

ROMAN ZVARYCH

Pe data de 17 martie 1995, din dispoziția președintelui Leonid Kucima, Parlamentul Ucrainean a luat măsuri legale pentru a neutraliza o mișcare separatistă pro-rusă din Crimeea care, de câteva luni, punea în pericol integritatea teritoriului ucrainean. Parlamentarii ucrainieni au suspendat printr-o rezoluție președenția Crimeii, precum și Constituția Republicii Autonome. Această hotărâre a venit ca o replică la amenințarea legislatorilor Crimeii de a organiza un plebiscit regional care să hotărască dacă peninsula rămîne sau nu parte a Ucrainei.

O bună perioadă de timp, legislația ratificată în 17 martie va continua să genereze efecte în lanț. Nu numai pentru că Parlamentul Ucrainei a votat „dezarmarea” președintelui crimeean, Iurii Meșkov, aruncîndu-i pe umeri acuze criminale, dar a și plasat patrimoniul peninsulei sub directa jurisdicție a autorităților centrale din Kiev. Astfel nici o proprietate de stat ce urma a fi privatizată nu avea să mai cadă cu ușurință în mîinile „lorzilor” locali care, în general, conduceau peninsula ca pe propria lor feudă.

Cu cîteva zile după aceste măsuri, Parlamentul Ucrainei a ordonat legislatorilor Crimeii să înainteze un nou proiect de Constituție a Republicii Autonome pînă la data de 15 mai 1995. Ba mai mult, printr-o altă rezoluție s-a stabilit o nouă rundă de alegeri locale pe 25 iunie. Parlamentul Crimeii a plătit cu aceeași monedă, demitîndu-l pe primul ministrul Anatolii Franciuc. Probabil la ordinul dat de Kucima, ministrul ucrainean al Justiției a declarat ca ilegală demiterea lui Franciuc, în timp ce, la 1 aprilie, președintele a promulgat un alt decret, conform căruia guvernul Crimeii intră sub directa supraveghere a președintelui ucrainean. În plus, acest decret dat de „ziua păcălelilor”, asigură președintelui Ucrainei dreptul de a respinge candidații la posturile guvernului crimeean pînă cînd o nouă constituție a Crimeii va fi ratificată.

Serhii Cekov, purtătorul de cuvînt al Parlamentului Crimeii și liderul recunoscut al mișcării separatiste din peninsula a luat cuvîntul în fața Dumei

Rusiei într-o încercare disperată de a provoca guvernul din Moscova să exercite o presiune mai mare asupra Kievului. Oricum, Moscova nu era în stare să dirijeze în nici un fel Kievul, Rusia fiind implicată într-un jenant război „intern”, în Cecenia. Iar măsurile legale luate de guvernul ucrainean, pentru a ține în frâu tendințele separatiste dinlăuntrul granițelor, pălesc cu totul în comparație cu masacrul cecen.

În decembrie 1991, în urma unui referendum, ucrainenii au votat cu o majoritate zdrobitoare pentru independență. Crimeea¹ a fost singura regiune unde rezultatele au fost aproape paritare. Doar 54% din locuitorii peninsulei au votat în favoarea independenței. Aproape toate sondajele de opinie indică faptul că factorul motivațional fundamental este cel economic. Oamenii se așteptau ca standardul lor de viață să se îmbunătățească vizibil în cadrul unei Ucraine independente, dar după trei ani de conducere a regimului Kravciuk, situația economică a devenit și mai dezastruoasă. Cu siguranță că astăzi majoritatea locuitorilor din Crimeea ar vota împotriva independenței.

Totuși nu trebuie acordată o importanță exagerată acestui fapt. Cu toate că nemulțumirea populară va fi mereu manipulată de forțele politice care propun remedii externe (de ex. separarea), situația poate într-adevăr să se schimbe: ajunge doar o mică îmbunătățire a stării economice generale. Deși forțele separatiste pro-rusești din Crimeea se bucură de sprijinul populației, ar fi dificil să vorbim despre o mișcare organizată de masă. Spre exemplu, la demonstrațiile separatiste, deseori pe furiș organizate de guvern, au participat doar câteva sute de persoane.

Diferitele forțe politice care au manipulat cu succes opinia publică din peninsula, speculând situația economică, sînt iremediabil divizate. În ciuda faptului că cel mai larg bloc parlamentar, *Rossia*, controla 54 din cele 98 de locuri în legislatura crimeeană, serioase fisuri au început să apară înlăuntrul acestei fracțiuni politice, mai ales în timpul ultimei runde de dispute cu Kievul. Ba mai mult, deși Meșkov, fostul lider al Partidului Republican din Crimeea (cel mai cuprinzător partid în cadrul blocului *Rossia*), a fost ales președinte de către aproximativ 73% din populație în ianuarie 1994, azi el este dezavuat de cea mai mare parte a membrilor propriului său partid. În 1994 președintele, guvernul și parlamentul Crimeii s-au întrecut în încercări de preluare a controlului asupra privatizării industriei turistice, care încă mai avea potențial. Odată cu sciziunile în înseși rîndurile forțelor separatiste, imaginea unei coeziuni apărută în ianuarie 1994 (în timpul alegerilor prezidențiale) s-a risipit curînd.

Pe măsură ce politicienii se dondăneau, economia Crimeii se deteriora. În prezent, mulți dintre liderii locali au pierdut din popularitate. Doar o mîna de demonstranți au manifestat susținîndu-i pe parlamentarii Crimeii. Toate aceste evenimente s-au desfășurat pe fundalul unei prelungite dispute ucraino-ruse asupra flotei Mării Negre. Dar, ca urmare a semnării unui acord asupra acestei chestiuni spinoase, relațiile dintre cele două țări s-au îmbunătățit considerabil în așa măsură

încît separatiștii din Crimeea au toate șansele să piardă sprijinul exterior de care s-au bucurat pînă acum.

Așadar, care e starea lucrurilor azi? Desigur, e riscant să facem pronosticuri. Totuși, un lucru e sigur. Indiferent cum se vor derula evenimentele în viitor. Kiev-ul pare să mai aibă încă multe atu-uri în mîneacă, iar amenințarea ce viza integritatea Ucrainei a scăzut considerabil din intensitate.

Crimeea: la a doua vedere

Pentru Ucraina, peninsula Crimeea este călcîiul lui Ahile. Deși aici trăiește o considerabilă minoritate etnică rusă (circa 20% din populația totală de 55 de milioane), acest segment al societății nu a amenințat în mod serios integritatea teritorială a țării, așa cum s-a întîmplat, de exemplu, în țările Baltice. Cu o populație și o suprafață impresionantă, cu istoria ei fragmentată și economia specific regională, segmentată. Ucraina se integrează pe cît posibil într-o dezvoltare post-totalitară, ținînd cont de cei peste 70 de ani de tiranie comunistă care au mutilat-o. Excepția de la regulă este însă Crimeea unde, în ultimii cîțiva ani, s-a organizat o mișcare separatistă, care se bucură de suportul politic, moral și — după toate semnele — chiar de cel financiar, acordat, desigur, clandestin de anumite cercuri politice din Moscova.

Oficial, peninsula are statut de „republică autonomă” în cadrul general constituțional al Ucrainei. Dar Ucraina mai are încă de adoptat o constituție care să reflecte statutul său de țară independentă și democratică în arena politică internațională, iar această „autonomie” nu a fost clar definită în terminologia juridică. O omisiune legislativă care lasă cale liberă speculațiilor din partea oficialilor guvernului Crimeii, aceștia preferînd ca peninsula să devină o anexă a Federației Ruse. Mai mult chiar, în numeroase ocazii, Parlamentul Rusiei a depășit limitele acceptate de legislația internațională dînd curs unor rezoluții care, de pildă, proclamă orașul-port Sevastopol „oraș rusesc” sau declară că Duma va acționa în calitate de „apărător” al drepturilor poporului crimeean. În mod vădit, o astfel de intervenție în afacerile interne ale unei alte țări este neavenită. Cu toate acestea, și din cauza statutului legal ambiguu al Crimeii, comunitatea internațională nu a luat niciodată în seamă această gravă problemă.

Un promontoriu al luptei pentru putere?

Ca și cum lucrurile nu ar fi fost îndeajuns de complicate și așa, orașul-port Sevastopol, fostă bază navală a flotei sovietice din Marea Neagră s-a dovedit un element important pentru a proba capacitățile de lansare a puterii militare sovietice. Pe măsură ce Moscova dorește să-și mențină cît mai mult posibil această influență, în special în zona Mediteraneană și a Orientului Apropiat, Sevastopol devine o problemă tot mai spinoasă în relațiile ucraineano-ruse. În ciuda modului

de percepere a situației în Vest, problema nu se reduce doar la cum să fie împărțit echipamentul militar, mai ales cele 800 de nave vechi și ruginite care compun flota U.R.S.S. a Mării Negre. Situația este mult mai complicată de vreme ce presupune un control efectiv asupra întregii infrastructuri, inclusiv bazele militare „din afară” și instalațiile non-militare, care laolaltă formează ceea ce numim „Flota Mării Negre”. Deși Kiev-ul dorește să negocieze cu Moscova modalitatea de distribuire a navelor, acceptând chiar să renunțe definitiv la ele, totuși nu e dispus să-și pericliteze suveranitatea teritorială în schimbul bazei, în ciuda copleșitoare presiuni rusești.

Tătarii din Crimeea — un popor uitat

În fine, mai există un aspect ce se înscrie în problema generală a Crimeii, și care nu poate fi trecut cu vederea: minoritatea etnică a tătarilor din Crimeea. În timpul și după cel de-al doilea război mondial, Stalin a deportat întreaga populație tătară ce trăia în peninsula, provocând pierderea a mii de vieți omenești. Pretextul acestei politici a fost pretinsa colaborare a tătarilor cu naștii, afirmație ce nu poate fi susținută de nici un fel de dovadă.

Imediat după Declarația de Independență a Ucrainei, tătarii din Crimeea au început să se întorcă pe pământul lor străbun. În prezent, circa 240.000 de tătari s-au întors, ceea ce înseamnă aproximativ o treime din toată populația peninsulei. S-a dezvoltat un început de mișcare națională a tătarilor, condusă de Medzhelis (Mișcarea Națională a Tătarilor) și de Kurultai (Parlamentul Populației Tătare). Alți 250.000 de tătari au rămas în fosta U.R.S.S., unde fuseseră deportați înainte, în Kazahstan și Uzbekistan. Astfel nici o soluție la problema Crimeii n-ar fi completă sau justă fără să se țină cont de interesele poporului tătar din Crimeea. Liderii acestuia și-au exprimat în mod constant interesele în contextul unei anume forme de autonomie.

Datorită ironiei realității politice, tătarii pun semnul egalității între autonomie și un stat ucrainean puternic și suveran, pe atât de independent pe cât permite influența Moscovei, de vreme ce ei cred că un „neocolonialism” rusesc renăscut s-ar dovedi dăunător șanselor lor de a accede la o autonomie legislativă. De fapt, motivul pentru care Crimeea a fost acceptată ca republică „autonomă” în cadrul Ucrainei nu s-a datorat faptului că guvernul din Kiev a recunoscut existența unui „popor crimeean” de sine stătător — așa cum argumentează liderii pro-ruși din peninsula, ci faptului că guvernul Ucrainei a recunoscut firescul unor revendicări legitime ale tătarilor din Crimeea, și de asemenea că ei au fost victimele unei nedreptăți istorice care trebuia reparată. Anumitor cercuri din Moscova însă le-ar conveni ca lumea să creadă în existența a încă unei entități politice, numite „poporul crimeean”, ale cărei drepturi și interese ar fi „obligați” să le apere. Premisa ce se ascunde în spatele acestei logici cam întortocheate este că populația peninsulei, într-o proporție mare, vorbește rusa, fapt ce — așa cum mulți susțin la Moscova — îi dă dreptul Rusiei să reprezinte interesele acestui „popor”.

Dincolo de aparențe

În alegerile locale din martie 1994, Iurii Meșkov, unul din liderii forțelor pro-ruse din peninsula, a fost ales președinte al Republicii Autonome, după ce a candidat cu o platformă care susținea separarea Crimeii de Ucraina și ulterioara sa încorporare în Federația Rusă. În consecință, pro-rușii majoritari în parlamentul Crimeii, condus de Serhii Cekov, au dat o serie de rezoluții care pînă la urmă au dus la o declarație de independență. Deși aceasta nu avea o importanță practică reală, Kiev-ul, în mod firesc, s-a alarmat. E inutil să mai precizăm că măsurile luate de Parlamentul Crimeii au încălcat cu totul Constituția ucraineană.

Ulterior, în primăvara anului 1995, administrația președintelui Kucima a convins deputații parlamentului Ucrainei să aprobe o rezoluție care suspenda Constituția Crimeii, anula puterile președintelui Meșkov, dizolva parlamentul crimeean și chema la noi alegeri parlamentare, preconizate a avea loc în vară. În mod normal, o asemenea mișcare hotărîtă și tenace din partea Kiev-ului, avînd ca intenție suprimarea pașnică a mișcării secesioniste dinăuntrul granițelor țării, ar fi provocat o serioasă reacție negativă la Moscova. Sincronizarea, în orice caz, a fost perfectă, din moment ce însăși Rusia se găsea implicată într-un conflict penibil și sîngeros, cu caracter intern în Cecenia, și nu putea decît să-și periclitizeze și mai mult poziția politică internațională, recurgînd la represalii împotriva Ucrainei. Alternativa aleasă de Kiev în soluționarea problemei Crimeii a fost, comparativ, mult mai civilizată și cu siguranță mai lesne de înghițit de comunitatea internațională.

Pentru a înțelege mai în profunzime aceste evenimente dramatice ar fi bine să pătrundem dincolo de suprafață, căci în Crimeea situația e mai complicată decît pare la prima vedere. A pune problema simplu, doar ca pe o chestiune de împărțire a Flotei Mării Negre, este inutil, deoarece vasele sînt învechite (cea mai modernă navă a flotei a fost construită cu 16 ani în urmă) și au o valoare militară minimă. Mai mult, dacă Rusia intenționează să mențină cît mai mult din potențialul militar al fostei U.R.S.S., poate cu ușurință să înlocuiască utilajele navale „pierdute” în favoarea Ucrainei, prin construirea unui port mult mai modern pe coasta estică a Mării Negre. În acest sens trei factori diferiți, dar înrudiți — despre care nimeni nu vorbește clar — trebuie luați în considerare.

În primul rînd, Crimeea a reprezentat o roțiță importantă în angrenajul industriei militare a fostei U.R.S.S. Economia Crimeii a început să se dezvolte din anii 1950, accentul fiind pus pe integrarea solidă a infrastructurii economice a peninsulei în complexul defensiv al întregii Uniuni. Astfel, industria Crimeii continuă să fie dependentă de componentele sale fabricate în Rusia. Dacă aceste fabrici nu sînt capabile să opereze din cauza lipsei de materiale, multe locuri de muncă și venituri considerabile se vor pierde. Tehnologia avansată pentru industria defensivă produsă pe peninsula a fost destinată să acopere necesitățile

existente nu numai în flota Mării Negre, ci și în flotele din Marca Baltică și Oceanul Pacific, strategic mult mai importante. Din punctul de vedere al Moscovei, sub-complexul crimeean este vital în păstrarea unei infrastructuri unice și integrale a complexului industriei militare. De aceea n-ar trebui să ne surprindă faptul că în 1990, înaintea declarării autonomiei Crimeii (1991). Anatolii Franciuk, fost ministru delegat al puternicului complex al industriei militare din Uniune (poziție pe care a păstrat-o din 1986. împreună cu Leonid Kucima ca subordonat al său pe parcursul întregii perioade²), a fost la rezezeală numit în locul deputatului Mikola Bahrov, primul președinte al Republicii Autonome Crimeea. Merită observat de asemenea faptul că. în ciuda numeroaselor schimbări înregistrate de-a lungul ultimilor ani în peisajul politic al Crimeii. Franciuk a reușit să-și păstreze puterea, chiar și sub tumultoasa președinție a lui Meșkov, desemnat chiar de acesta să conducă guvernul peninsulei, poziție pe care a deținut-o pînă de curînd. În mod caracteristic, Franciuk și-a format guvernul înainte de toate din oameni care, într-o anumită măsură, reprezentau interesele complexului industriei militare de pe peninsulă.

În al doilea rînd, peisajul peninsulei este presărat cu o serie de dispozitive de control și comunicare aerospațială. esențiale pentru funcționarea normală a multor sateliți foști sovietici, actual rusești, care continuă să fie utilizați atît în scopuri militare cît și în scopuri civile. O blocare a rețelei integrate de comunicație pune în pericol industria spațială rusească. Dată fiind importanța strategică a Crimeii (privită ca roțiță vitală, atît pentru industria comunicațiilor aeronautice, cît și pentru cea a apărării), peninsula a fost o țintă a activității serviciilor secrete civile (KGB) și militare (GRU) ale Uniunii Sovietice. Echipa „oficială” a lui Meșkov a inclus cel puțin trei persoane care au deținut posturi înalte în infrastructura Securității sovietice: colonelul Grișankov, șeful Departamentului Special al Corpului 32 al Forțelor Navale ale Federației Ruse; V. Kajevnikov, adjunctul Departamentului militar de contra-spionaj; colonelul Bortnikov, șeful Departamentului Special al Forțelor Aeriene ale Mării Negre. Însuși Meșkov, căruia-i place să facă mult caz de imaginea sa de „bătăuș” (apărînd des în public într-o geacă de piele de motociclist, alături de body-guarzi lui mușchiuloși), nu neagă legătura sa strînsă cu forțele serviciului secret din fosta U.R.S.S. După dezintegrarea U.R.S.S.-ului, această rețea de spionaj și contra-spionaj nu a fost desființată, activitatea sa continuînd să aibă o influență directă asupra modului în care evenimentele politice se derulează în peninsulă. Meșkov a fost „săltat” la putere de partidul RDK (Mișcarea Republicană din Crimeea), al cărui nucleu este alcătuit din sute de ofițeri ai serviciului secret care, la pensie, și-au stabilit domiciliul acolo.

În aceeași ordine de idei, încă o variabilă a jucat aici un rol considerabil: stratificarea socială a populației peninsulei. Mai mult de 30% din locuitorii Crimeii

sînt ofițeri sovietici în rezervă sau foști birocrați guvernamentali. Un alt grup social extins se compune din muncitori „nomazi”, care în prezent nu au o slujbă permanentă, fiind angajați în diferite posturi sezoniere. În urma unui sondaj de opinie întreprins anul trecut de organizația Gallup, peste 80% din populația peninsulei a afirmat că-i susține pe politicienii ruși ai extremei drepte, cum ar fi Ruțkoi și Jirinovski.

În al treilea rînd, o altă componentă semnificativă a „problemei Crimeii”, cunoscută doar unui cerc restrîns de experți, se referă la rezervele de petrol și gaze naturale localizate în, sau în apropierea peninsulei. Conform estimărilor făcute de specialiști la sfîrșitul anilor 1960 și începutul anilor 1970, rezervele de petrol și gaze din Marea Neagră și Marea de Azov însumează aproximativ trei trilioane de unități convenționale.³ Deși măsurătorile de atunci nu respectă standardele actuale, recente explorări au fost promițătoare. Ele au fost ordonate de Victor Cernomîrdin, prim-ministrul Federației Ruse, care la vremea respectivă conducea puternicul Comitet al Petrolului și Gazelor din U.R.S.S. Ținînd cont de dependența ombilicală a Ucrainei față de Rusia în privința aprovizionării cu energetic, Crimeea este un factor determinant în relațiile ucraino-ruse. N-ar fi în totalitate lipsit de logică să bănuim că Moscova e interesată în a preveni dezvoltarea industriei gazului și petrolului în peninsulă de vreme ce aceasta ar avea ca rezultat cîștigarea de către Ucraina a unui avantaj în negocierile sale cu vecinul din nord. De aceea poate n-ar trebui să ne surprindă că încercările unor mega-companii petroliere din Vest (cum ar fi British Petroleum, Mobil, Texaco), la fel cu cele ale unor țări arabe, ce intenționau să inițieze forări petroliere pe platforma continentală a Mării Negre, au fost permanent blocate de agenția guvernamentală crimeeană, ChornomorNaftoGaz (Compania de Petrol și Gaze Mării Negre), responsabilă cu verificarea unor asemenea forări.

Liniștea dinaintea furtunii?

Majoritatea ucrainenilor întrebați consideră un noroc faptul că Ucraina a reușit să evite un conflict deschis, războiul fiind regula mai degrabă decît excepția în cazul celor mai multe foste republici sovietice. În mintea multora se ascunde însă teama latentă că dezvoltările politice furtunoase în Crimeea pot fi folosite drept pretext pentru ca Moscova să se angajeze în ostilități militare deschise. Cu toate acestea, evenimentele din toamna anului 1995 permit o rază de optimism. La „măsurile legale și pașnice” de stăvilire a tendințelor separatiste din peninsulă, luate de Kiev, protestele Moscovei au fost plăpînde. Ucraina beneficiază de susținerea fermă a comunității internaționale, guvernele căreia și-au exprimat deseori suportul fără echivoc față de inviolabilitatea teritorială a Ucrainei. Ba mai mult, Cabinetul Ministerial al Ucrainei este acum condus de Ievhen Marciuk, fostul șef al serviciului secret ucrainean. Dacă cineva știe cum să se poarte cu agenții provocatori ruși din peninsulă, Marciuk este omul, în fine, cu toate că

majoritatea celor ce locuiesc în peninsula susțin separarea Crimeii de Ucraina, multe dintre aceste tendințe separatiste sînt întreținute de dificultățile economice actuale ale Ucrainei. Cum reformele economice încep să ridice standardul de viață în Ucraina, ele vor dispărea pe rînd. În mod încurajator, prezenta „pace” instalată între Kiev și Simferopol (capitala Republicii Crimeea) nu se dovedește a fi numai liniștea dinaintea furtunii.

Tătarii din Crimeea: oaspeți nedoriți în propria casă

Problema tătarilor din Crimeea continuă să fie tratată pe scară largă în Ucraina ca o problemă strict instrumentală. Deși tătarii au dreptul legitim asupra peninsulei care de secole a fost casa lor, ei sînt din ce în ce mai mult folosiți ca instrument în conflictul dintre diferite grupuri politice ce operează în Crimeea și în lupta acută pentru putere dintre Kiev și Simferopol. În consecință, puțin s-a făcut pentru a redresa nedreptatea suportată de tătarii din Crimeea.

Nici măcar segmentul cel mai competent din punct de vedere politic al societății ucrainiene nu este bine informat asupra acestei probleme. Mulți știu de valul de deportări săvîrșite la ordinul lui Stalin, totuși, puțini își dau seama că acesta a fost ultimul dintr-un lung proces de represiune rusească ce a început în secolul al XVIII-lea. O listă cuprinzătoare a politicii discriminatorii a Rusiei împotriva tătarilor din Crimeea ar necesita o monografie separată⁴. Deportările din 1940 au fost doar punctul culminant al unei lungi politici instituționalizate, iar tătarii din Crimeea trăiesc ca refugiați și deportați nu de 50 de ani, ci de peste 250.

Perioada scurtă de suveranitate statală a tătarilor din Crimeea, între anii 1917-1919, a sfîrșit la fel de tragic ca Republica Națională a Ucrainei. Tot ce a rămas din acea eră sînt dureroase aduceri-aminte ale nenumăratelor victime care au pierit în lupta pentru autodeterminare națională. Restul au fost lichidați în valurile de deportări. Cu toate acestea, oriunde au fost trimiși (cel mai adesea în Uzbekistan), tătarii din Crimeea și-au menținut identitatea națională și dorința de a se reîntoarce acasă.

În 1989, păstrînd aceste amintiri și tradiții în memoria lor colectivă, tătarii și-au reluat mișcarea națională convocînd o adunare națională, numită Kurultai și alegîndu-și conducerea: Medzhelis. Deja în acest stadiu, forțele comuniste care operau în peninsula au făcut o încercare de a deturna mișcarea tătarilor. Cu suportul grupurilor comuniste și al altor organizații subversive, a fost înființată o altă Mișcare Națională a Tătarilor din Crimeea (NRKT) ca alternativă la Medzhelis. Guvernul din Simferopol s-a folosit de aceasta, argumentînd că punctul de vedere al NRKT trebuia să fie și el luat în seamă. În fazele inițiale, administrația Crimeii a refuzat orice formă de compromis cu liderii tătarilor; totuși intransigența conducerii Crimeii a slăbit progresiv, deoarece a devenit tot mai clar faptul că NRKT nu avea nici un fel de popularitate. În ajunul alegerilor parlamentare din Crimeea s-a întocmit un proiect de legislație impunînd un sistem de reprezentare

multimandatară care oferea tătarilor posibilitatea să câștige câteva locuri în Parlament. Pactul încheiat cu tătarii din Crimeea presupunea ca aceștia să susțină candidatura lui Mikola Bahrov, pe-atunci șeful administrației crimeene, în campania electorală pentru alegerea președintelui Crimeii. Cum era de așteptat, Mustafa Djamilev, conducătorul Medzhelis-ului, s-a opus acestui târg, dar s-a dovedit a fi în minoritate în cadrul propriei sale echipe. Djamilev susținea că indiferent cine câștigă alegerile, consecințele pentru poporul tătar vor fi aceleași, în vreme ce, susținându-l pe Bahrov, tătarii riscă să fie asociați cu structurile corupte ale acestuia. Majoritatea conducerii Medzhelis-ului îl considera pe Bahrov ca pe răul cel mai mic. În comparație cu Iurii Meșkov. adept clar al mișcării pruse (văzută ca sinonimă cu mișcarea anti-tătară).

„Acasă” e un vis

În prezent, populația tătarilor din peninsulă este doar o minoritate neglijabilă, deși hotărâtă și bine organizată. Repatrierea celor împrăștiați în aproape toată Asia Centrală se desfășoară într-un ritm agonizant. Citind cuvintele unui lider tătar: „acasă e un vis” pentru mulți. Familiile care s-au decis să se întoarcă trebuie să treacă peste multe piedici. Prima și de departe cea mai serioasă este găsirea unei locuințe. Apartamentele sînt puține, iar cumpărarea unuia este imposibilă pentru acești nefericiți, obișnuiți să lucreze pămîntul și să trăiască de pe urma lui. Cea mai mare parte a tătarilor vin de la țară și cu greu găsesc locuri de muncă la orașe. Prin urmare, mulți tătari repatriați caută să se stabilească în zonele rurale, unde își pot câștiga existența în mod tradițional, cultivînd fructe și mai ales struguri. Casele din aceste zone cu potențial turistic se bucură de mare trecere. Din această cauză, redarea proprietății terenului a devenit subiect de dispută cu nomenclatura locală, care nu renunță în favoarea tătarilor la dreptul asupra pămîntului. Se pare deci că nu există sfîrșit în disputele legale asupra locuințelor construite de tătari, dispute care duc la conflicte și acte de vandalism.⁵

Chiar dacă restul de 250.000 de tătari rămași în exil s-ar întoarce, problema tot nu s-ar rezolva⁶. Oricum am lua-o, tătarii vor rămîne o minoritate. Această situație e într-adevăr tragică, căci pe de o parte, ei simt povara atitudinii negative a structurilor guvernamentale și a mediului social, și, pe de altă parte, trebuie să facă față problemelor interne insurmontabile.

Atitudinile anti-tătărăști ale locuitorilor Crimeii trebuie luate în serios. La baza xenofobiei nu stau numai prejudecățile religioase și politice, provenite din legenda care spune că „aceștia sînt teroriști musulmani ce ne vor distruge”. E vorba și de chestiuni strict practice: mii de locuințe, pămînturi și alte forme de proprietate au fost deja distribuite noilor imigranți sosiți din Rusia și Ucraina de Est. Mulți dintre aceștia sînt obsedați de teama că această proprietate va fi redată stăpînilor lor inițiali. Acest element este un pivot al relațiilor interetnice.

Un alt factor este competiția economică. În zonele unde s-au stabilit, tătarii sînt capabili să concureze cu fermierii slavi inerti, care nu doresc să se adapteze la modelele comportamentale de piață. Conflictul are o nuanță specială, care sare în ochi mai mult decît orice altă tensiune interetnică.

Întoarcerea intelectualilor tătari se desfășoară într-un ritm și mai lent. Prețurile unei astfel de mutări sînt adesea excesiv de mari. De exemplu, achiziționarea unui container în Tașkent, costă 500 de dolari în vreme ce valoarea apartamentelor care pot fi vîndute pentru a strînge asemenea fonduri a scăzut în mod drastic. După mutare, mai e o altă problemă căreia trebuie să i se facă față: a găsi un loc de muncă. Oameni cu educație sînt deseori forțați să accepte slujbe ca paznici în gospodării colective, căci în condițiile unui șomaj extins în Crimeea, ci se află în partea de jos a scării sociale și sînt pur și simplu incapabili să găsească un post pe măsura calificării lor. Din acest motiv, majoritatea slavilor îi privesc pe tătarii din Crimeea ca pe un popor fără elită, ca pe o națiune lipsită de o cultură evoluată și de un sens al civilizației, ceea ce — de fapt — e departe de realitate⁷. Numai cei din Ucraina de Vest sînt dispuși să se arate sensibili față de tătari, reprezentînd doar o minoritate neglijabilă. Majoritatea populației din Crimeea e cu totul intolerantă față de tătari în relațiile administrative și profesionale zilnice.

Într-o asemenea situație, poziția oficială a Kiev-ului a fost de-a dreptul inadecvată, dată fiind amploarea problemelor referitoare la populația tătară. Zgomotoasa simpatie a lui Kravciuk față de tătari n-a trecut dincolo de „vorbe frumoase” și de organizarea unor „zile culturale”. Nimeni n-a fost interesat la Kiev să finanțeze reîntoarcerea tătarilor pe pămîntul lor străbun. Avînd asigurat doar sprijinul tătarilor, deși nici ei nu l-au iertat pe Kravciuk pentru acordarea autonomiei Crimeii — această măsură plasîndu-i la mila populației ruse din peninsula —, fosta administrație prezidențială a fost disprețuită de majoritatea locuitorilor din peninsula.

Rezultatele unei astfel de politici erau previzibile. Renunțînd la speranța de a obține orice formă de sprijin din partea Kiev-ului, Medzhelis a luat problema în mîna. După alegerea lui Meșkov și a noului parlament, liderii tătarilor au refuzat să recunoască președintele și și-au explicat poziția prin atitudinea prorusă a lui Meșkov. Interesant e faptul că nici un candidat al NRKT-ului n-a cîștigat în alegerile parlamentare în cadrul comunității tătarilor din Crimeea.

Deputații tătari și-au menținut, de asemenea, poziția prudentă în conflictul ce s-a iscat între Președinte și Parlament, nealiindu-se nici unei părți. Numai cînd acest conflict era în curs de rezolvare și numai după ce discuțiile privind un nou guvern au început, fracțiunea Kurultai a intrat în scenă. Pentru Medzhelis era important ca Meșkov să fie schimbat, știind că în eventualitatea în care războiul civil ar izbucni în Crimeea, președintele îi va scoate pe tătari vinovați, considerîndu-i „dușmanul intern”. De aceea ei au ajuns la concluzia că singura soluție era să-i susțină pe Bahrov, candidatul Partidului Renașterii Economice a Crimeii (PEVK).

După un astfel de compromis, tătarii au sprijinit numirea lui Franciuk și al unui nou guvern. Tîrgul, propus de Cekov a cuprins și admiterea în guvern a trei membri ai mișcării tătărăști, respectiv Messrs, Umerov (portofoliul sănătății) și Ennanov (asistență socială). Trei membri, desigur, nu vor putea schimba cursul politicii în Crimeea, mai ales că le-au fost încredințate trei ministere total dependente de buget. Totuși acest compromis le-a permis lui Franciuk și celor care sînt de partea sa să vorbească despre o „coaliție” și să creeze o anume imagine „democratică”. De ochii lumii, problema tătarilor a fost luată în seamă.

Tîrgul încheiat a fost riscant însă pentru tătari. Asocierea celor trei reprezentanți democrației cu guvernul lui Franciuk, care reprezenta interesele complexului industrial militar, ar fi putut discredita Medzhelis-ul în ochii populației tătărăști.

Dacă situația rămîne neschimbată pentru un timp, este de anticipat faptul că alte probleme se vor ivi, de vreme ce linia principală nu s-a schimbat, și anume, tendința de a persista în a trata problema tătarilor la scară largă în Ucraina ca pe o chestiune pur instrumentală. Un pasaj dedicat păstrării independenței Ucrainei consideră că talani trebuie să semneze declarația cu privire la necesitatea de a desființa autonomia Crimeii, ei fiind amintiți periodic în contextul condamnării publice a șovinismul rusesc. Tătarii și organizațiile lor s-au aliat brusc „luptei comune împotriva Rusiei”. Astfel tătarii sînt considerați în acest act un factor anti-rusesc și, prin urmare, ca un „instrument ucrainean”.

Pericolul unei astfel de abordări a uneia dintre cele mai incomode probleme din cele moștenite după căderea U.R.S.S.-ului în zonă ar trebui să fie evident. Tătarii din Crimeea au pretenția ca problemele și necazurile lor să fie înțelese și apreciate ca atare, astfel încît să poată fi ascultați cu bunăvoință în viitor, indiferent de interesele grupurilor politice. Singurele norme ce trebuie urmate sînt principiile internaționale ale drepturilor omului, ale democrației și ale unei minime decențe umane. □

NOTE

1. Crimeea are un teritoriu de 27.000 km² și o populație de 2.628.600 de locuitori, dintre care ruși 65%, ucrainieni 25%, tătari 8%, alții 2%; populația cuprinde 110 naționalități și minorități etnice. Principala limbă vorbită este rusa. Orașe importante sînt: Sevastopol (populație: 380.000), Simferopol (capitală, populație: 370.000), Iespatoria (populație: 110.000), Kerci (populație: 180.000), Ialta (populație: 90.000). Este centru important al complexului industriei miliare al fostei URSS și un însemnat centru industrial în domeniul construcției de mașini, metalurgiei, industriei chimice, a mineritului. Din punct de vedere agricol, are importanță grîul, produsele lactate, tutunul, uleiul de floarea soarelui, strugurii. Este totodată și un important centru turistic: peninsula deține peste 700 de stațiuni balneare și de odihnă, incluzînd 100 de sanatorii și case pentru bătrîni. În trecut aproximativ 8-10 milioane de oameni și-ar fi ales petrecerea vacanței pe peninsula. Cu toate acestea, în 1993, doar patru milioane au vizitat Crimeea, în timp ce situația s-a înrăutățit în 1994, cînd doar 2,5 milioane au ales să-și petreacă vacanța în peninsula. Înainte de ianuarie 1991 Republica Autonomă Crimeea a fost

o provincie (oblast) a Ucrainei. În 20 ianuarie 1991 la un referendum, majoritatea rezidenților peninsulei au votat pentru autonomie. Guvernul lui este condus de Anatolii Franciuk, care și-a menținut poziția din octombrie 1994. Cea mai mare parte a membrilor cabinetului crimeean sînt foști „oficiali nomenclaturiști”, mulți dintre ei fiind în prezent membrii ai Partidului pentru Renașterea Economică a Crimeii (PEVK). Partide politice active în peninsulă sînt: Partidul Comunist din Crimeea (KPK), condus de Leonid Hraci; Partidul Republican din Crimeea (RDK) condus de Serhii Cekov, purtătorul de cuvînt al parlamentului Crimeii; PEVK, condus de Volodimîr Șeviov.

2. Nu este fără semnificație faptul că Franciuk și Kucima sînt cuscri.

3. O unitate echivalentă cu 1150 mc.

4. În secolul XV, islamismul a devenit religia dominantă în peninsula Crimeea, devenită protectorat otoman în 1470. Rusia a anexat teritoriul în 1783, cînd a început primul val de emigrație în masă. În 1854-55 a avut loc Războiul Crimeii; tătarii din Crimeea au fost învinuiți de colaborare cu turcii ce a dus la al doilea val de emigrație în masă. La sfîrșitul secolului XIX. începe renașterea națională a tătariilor, mișcare condusă de Bey Gaspirali (Gasprinskii). Începutul secolului XX a însemnat al treilea val de emigrație în masă; prin 1897 tătarii din Crimeea alcătuiau doar 34% din totalul populației peninsulei; în comparație cu 83% în 1793. În anul 1917 a început lupta de eliberare națională condusă de Comitetul Musulman și Partidul Național, avîndu-l în frunte pe Millii Firka. Alegerile pentru Adunarea Constituantă din septembrie 1917 au adus Partidului Național 37% din voturi. În ianuarie 1918 forțele navale rusești au dispersat Adunarea Constituantă, iar în octombrie 1921 forțele bolșevice ajung la putere; proclamînd Republica Socialistă Crimeea ca o parte a RSFSR (cu toate că, în termenii tratatului de la Brest-Litovsk, Crimeea urma să fie parte a Ucrainei). În perioada 1923-28 bolșevicii au permis o renaștere culturală pentru a cîștiga suportul populației tătariilor din Crimeea. În 1928 a fost executat Vellie Ibraimov, șeful Republicii Sovietice Autonome Crimeene; începe „purificarea” în masă a intelectualilor crimeeni; sînt deportați 35-40.000 de tătari. În data de 18 mai 1944 se începe politica de genocid, inițiată de Stalin: omorîrea nemascată a aproape unui sfert din populația tătără din Crimeea în cursul a cinci luni: întreaga populație tătără este deportată de pe peninsulă. În 1954 Crimeea devine componentă a RSS Ucrainiene. Nikita Hrușciiov, la al douăzecelea Congres al PCUS (1956), recunoaște că represiunea tătariilor crimeeni a fost inumană și ilegală, totuși, tătariilor li se interzice întoarcerea pe pămîntul lor strămoșesc. În decembrie 1991 54% din populația tătără votează în favoarea independenței ucrainiene. În 1991 Crimeea devine o „republică autonomă” în cadrul Ucrainei.

5. Deși aproape 240.000 de tătari crimeeni s-au întors pe pămîntul lor străbun, același număr, dacă nu chiar mai mulți, de-ai lor sînt încă în „exil”, visînd la ziua în care se vor putea „duce acasă”. Tătarii din Crimeea se lovesc deseori de dificultăți de neînvins în încercarea de a se repatria. Pe de altă parte știute fiind nevoile economice actuale în care noile state independente se găsesc, costul transportului și al călătoriei familiilor înrudite este, de multe ori, pur și simplu imposibil, în ciuda faptului că guvernul ucrainean acordă o sumă mică de asistență celor care doresc să se întoarcă. Nu mai e nevoie să spunem că Federația Rusă care și-a revendicat dreptul de a fi recunoscută ca stat succesor al URSS-ului trebuie să-și mai extindă asemenea asistențe, în ciuda promisiunilor contrare. În al doilea rînd, la întoarcere, tătarii din Crimeea se lovesc atît de discriminarea oficială, cît și de cea a populației. Tensiunile interetnice s-au amplificat în continuare în Crimeea, căci tătarii reîntorși au pretenții asupra fostelor lor pămînturi care, în cea mai mare parte, sînt acum locuite de muncitori ruși imigranți. Tătarii crimeeni s-au adaptat mai bine noilor condiții de viață, în al treilea rînd, deși guvernul a făcut o serie de declarații politice oficiale susținînd necesitatea ca tătarii din Crimeea să beneficieze de asistență, familiile reîntoarse nu prea găsesc o locuință adecvată. Autoritățile

Crimeii au stimulat politicile care sînt menite să prevină orice așezare în masă a tătarilor crimeeni. Nici una dintre aceste așezări nu se găsesc de-a lungul coastei, cu toate că înainte de ultimul val de deportări, majoritatea tătarilor crimeeni locuiau acolo. Mai mult, pe pămîntul alocat tătarilor, doar 10% din locuințe beneficiază de curent electric și 8% de apă. Aproximativ 65% din tătarii crimeeni restabiliți nu au propria lor casă și sînt forțați să locuiască în clădiri temporare, deseori în condiții greu de suportat. În fine, chiar dacă o familie reușește să strîngă destui bani pentru a se muta și chiar dacă găsește un loc unde să trăiască, chiar și numai temporar, problema ce se ivește este găsirea unui mijloc de întreținere. Din cauza politicii de discriminare dusă de guvernul crimeean, tătarii crimeeni calificați sînt obligați să accepte locuri de muncă derizoriu plătite, care nu se potrivesc cu profesia lor. În 1994 Biroul Națiunilor Unite din Ucraina a inițiat un program menit să ajute tătarii crimeeni restabiliți pe pămînturile lor strămoșești. Programul proiectat pe cinci ani, necesitînd aproximativ 15 milioane de dolari, cuprinde construirea de noi locuințe, crearea unei infrastructuri sociale adecvate, a noi locuri de muncă, a unor mici întreprinderi și a unei îngrijiri medicale. Multe țări din Vest s-au alăturat programului ca donatori.

6. Restabilirea tătarilor este în declin: 120.000 (1990), 90.000 (1991), 60.000 (1992), 30.000 (1994).

7. Domenii de ocupații ale tătarilor din Crimeea: 48% agricultură, 23,6% industrie și construcții, 5,8% asistență medicală, 4,6% educație și cultură, 18% altele.

Traducere de Ioana Cistelecan

*

Roman ZVARYCH, revenit din SUA, unde a fost profesor (Universitatea Columbia, New York) a devenit din 1995 președintele Centrului pentru Reforme Democratice și inițiatorul revistei DEMOS, publicație care se ocupă exclusiv cu problemele tătarilor din Crimeea.